

Korte boekbespreking

P.L. Storm

Gereformeerden in bezettingstijd

De redactie ontving van De Vuurbaak deeltje 8 van de boekenreeks van ons Archief- en Documentatiecentrum in Kampen: *Tussen lijdelijkheid en verzet*. De ondertitel is de titel voor deze korte bespreking en geeft het onderwerp van de bundel. De bundel, onder redactie van dr. G. Harinck, geeft deels de neerslag van een studiedag op 23 april 2004.

De inleiding belooft ‘nieuw onderzoek’, maar dat valt een beetje tegen. Verschillende opstellen geven de resultaten van onderzoek dat al voor eerdere, grotere publicaties verricht was en daarin ook gepubliceerd werd. Ook zet de redacteur van de bundel nogal hoog in met zijn bewering dat de schrijvers behoren bij een nieuwe generatie historici die ‘lijkt’(?) te zijn opgestaan en die het ‘morele schema’ van het denken in zwart en wit en goed en fout (waaraan bijv. L. de Jong of J. Presser geleden zouden hebben) achter zich hebben gelaten om zich te concentreren op de simpele vraag: wat is er eigenlijk precies gebeurd? (p. 8 van de inleiding).

In ieder geval Harinck zelf maakt dat in zijn eigen bijdrage aan de bundel niet erg waar. Net als in eerdere bijdragen (nl. aan deel 6 van de reeks over K. Schilder, *Alles of niets*, of in zijn inaugurele oratie uit 2003) vraagt hij aandacht voor de opstelling van K. Schilder tegenover fascisme en nationaal-socialisme en tegenover de bezetter. Nu is vooral Schilders houding tegenover het verzet aan de beurt (p. 39v). Ook nu weer lijkt het erop dat Harinck de tijd meer dan rijp acht voor een vorm van ‘debunking’ als het gaat om Schilders houding en activiteiten in die jaren. Schilder heeft weliswaar een aantal goede, moedige dingen geschreven, met name in de eerste maanden van de bezetting. Maar verder had van hem toch veel meer verwacht mogen worden aan actieve steun aan en participatie in het verzet. Ook deze nieuwe bijdrage van Harinck heeft me getroffen als behoorlijk onbillijk, moet ik bekennen. Ik had daar wat uitvoeriger over willen zijn, maar kan nu verwijzen naar wat drs. H. Veldman daarover ondertussen schreef in *De Reformatie* (van 2 juli 2005, p. 713v). Op basis van uitvoerige argumentatie velt Veldman als zijn oordeel: ‘Ik kan me niet helemaal aan de indruk onttrekken dat met groot gemak *achteraf* - en ook met grote stelligheid - geponeerd wordt dat Schilder dingen heeft nagelaten die hem nu als bijna schuldige nalatigheden alsnog voor de voeten worden gegooid. Alleen al de vraag waarom Schilder zich na 1940 niet intensief met het “ondergronds verzet” heeft beziggehouden suggereert o zo veel, maar toont een opvallend gebrek aan historisch inlevingsvermogen bij ieder die deze vraag opwerpt.’ In zijn opstel bekent Harinck op een gegeven moment: ‘Ik weet wel: ik stel academische vragen’ (p. 44). En hij geeft vervolgens toe dat wat Schilder in de zomer van 1940 deed, al heel veel was. Ik vond het zijn meest waardevolle waarneming, die helaas te weinig doorwerkt. Wie weet hoe intensief de jaren geweest zijn voor Schilder, die maanden gevangen zat, tijden ondergedoken heeft moeten zitten, grote kerkelijke verantwoordelijkheden naar zich toe zag komen in een niet gezochte ellendige kerkstrijd, vraagt zich af: had er dan nog meer in dat overbezette leven gepropt moeten zitten, willen wij nog enige bescheidenheid kunnen opbrengen met nieuwe morele schema’s die toch nog steeds tamelijk zwart/wit ogen?

Verder biedt de bundel een beknopt inleidend opstel van dr. J. Ridderbos over wat, wat hem betreft, nog nader onderzoek verdient over de houding van de gereformeerden in bezettingstijd. Opstellen zijn er verder over bekende figuren als J.A.H.J.S. Bruins Slot, A.

Janse, Frits de Zwerver (ds. F. Slomp) en G.M. den Hartogh. En over de waarschijnlijk minder bekende, maar moedige gereformeerde volkenrechtkundige dr. Gezina van der Molen.

Het meest trof me het opstel over A. Janse. Het blijft een pijnlijke ervaring om te lezen over zijn houding in oorlogstijd. Iemand die zo indringend de Schrift kon en mocht openen (ook voor de oorlog tegen het gedachtegoed van de NSB!) en dan toch zo'n teleurstellende houding inneemt en daar ook nooit meer van terugkomt. Het beeld dat J. Kramer-Vreugdenhil ervan tekent in haar opstel, is aanzienlijk minder veschonend dan Janses kleinzoon (ook een A. Janse) ervan gaf in de eerste bundel *Vuur en vlam* (p. 44v). De feiten (bijv. zijn houding ten opzichte van zijn collega-onderwijzers, die een veel weerbaarder houding tegenover de bezetter aan de dag legden, en zijn ontijdig uitwijken naar en blijven hangen in Breda) lijken haar gelijk te geven. Helaas. Hier valt voor de biograaf, die A. Janse toch hopelijk eens zal krijgen (en die hij ook verdient), nog het nodige uit te zoeken.

N.a.v. George Harink (red.), *Tussen lijdelijkheid en verzet. Gereformeerden in bezettingstijd*, ADChartasreeks nr 8, uitg. De Vuurbaak 2005. ISBN 90 5560 306 6. 136 pag. Prijs €13,75.